

# Vær at vide om Råbjergs natur

Af Pierre Ewald

mail@pierrewald.dk

Pierre Ewald har sendt os denne beskrivelse af den fine natur i Råbjerg Sogn, hvor han har et sommerhus og træver området tyndt.

**VI VED**, at Råbjerg sogn lige siden oldtiden og langt op i middelalderen har været delt af et vidstrakt vådområde, der har strakt sig fra Bunken i øst gennem den langstrakte Trold Sø, forbi kirken gennem Råbjerg Sø og syd om Råbjerg og Skiveren og videre ud til havet.

Dette vandbækket har effektivt blokeret for at de rejssende kunne tage den over land nordpå, og vi ser da også på de mange malerier at rejsen er foregået i strandkanten på begge kyster på Odden.

Kun gradvis har landhævning og udtørring tilsammen gjort deres til at ændre hele landskabet til den natur, vi kender i dag.

## Råbjerg Sø bliver mose

Nu er det kun den lille Præstese, også kaldet Råbjerg Sø nu selv under hastig tilgroning som mose, der vidner om tidligere tiders vandrige naturområde.

Ålbækkerne kom ad Gl. Kirkevej, som løber sønden for Trold Sø, på deres vej til Råbjerg kirke, og de skulle passere vådområdet på deres vej, hvor der tidligt må have været et vadested og bygget bro hvor nu Troldkærvej løber over Troldgrøften.

Gårdboe Sø var den største sø i landsdelen og den var først til at blive drænet og indvundet til landbrugsjorder allerede i 1881, med opgravning af 8 km kanaler og en kraftig uddybning af Knasborg Å.

Midt ude i det nu udtørrede søområde er der i dag et rigt fugleliv med fiskehejrer og rovfugle, og det omfattende arbejde med dræningen kan man læse om i den lille fine roman 'Søen' af Svend Aage Reerslev.

## Sandflugten

Selvom Gårdboe Sø havde sin sandfyngning, og tidligere også et udløb til Skagerak kysten, var den nordligere beliggende Trold Sø noget mere udsat for sandflugten i 1600 og 1700-tallet, hvor den blev indskrænket både i dybden og i sit areal og ganske langsomt blev den kvalt af sand.

På det foto, som er del af denne artikel, ses tydeligt at der over den gamle søbund ligger et ca. 40 cm tykt lag af fygesand, og herpå endnu en gang søbund og et senere jordlag fra 1800-tallets dræning og udtørring der var til ende i 1886.



Pierre Ewald vil gerne dele sine oplevelser med de rige dyre- og fugleliv, som han kan se fra sit sommerhus, hvor fra han kigger ud over området Troldkær. Privatfoto.

Nu vidner kun et mindre og tæt bevokset område op mod Lodskovvad om den sidste rest af den langstrakte Trold Sø, der nu kaldes Troldkær. Her har der været gravet mange tørv gennem tidene af de lokale bønder ligesom martorven på kysten også har været helt nødvendig for husboldningerne.

## Fældede træerne

På Odden var der udstrakte områder med skovbevoksning indtil det lokale forbrug af brænde og ikke mindst behovet for brændsel til drift af fyrene nordpå gjorde at træfældningen sammen med de græssende kreaturer var medvirkende til at udløse den sandflugt der overalt ændrede leveforholdene til det værre.

Sandflugten førte til en tilsandning af også kirker der blev opgivet, ikke bare i Skaen, men også på Læso og ned langs vestkysten.

Nu har vi kun egekrattene tilbage - Gårdbo, Jennet, Hulsig - der som små lommer af urskov med deres forvredne og troldeagtige former fortæller os om den vegetation der tidligere var den herskende.

Senere var det marehalm, hjelme og græsser der blev benyttet til vinterfoder og solgrt ude i Skaen, mens mængder af lyng gik til belægningen på de primitive veje hvor studene blev spændt for vognen når turen gik mod Skaen.

Heden rummer også en rigdom af bær; revling, moseballe, trane- og tyttebær til en bjesk eller til at råsytte i en krukke med sukker og rom.

## Som sletten i Afrika

Vi kan næppe lænere kalde

det tidligere vådområde i Troldkær for natur, da det nu er blevet til et kulturlandskab med marker der anvendes til produktion af korn, majs og wrapha. Men stadig er mængden af rovfugle og vildt dog så omfattende at Troldkær med nogen ret kan kaldes for den lokale udgave af Serengeti sletten i Afrika! Al sandet forsvandt jo ud i søen og vi har nu i 1800-tallet opdyrket et helt plantemarkområde, hvor der om morgenen i begyndelsen af juni kan tælles 20-30 traner der kommer fra deres tilholdssteder ved Milesøerne og Råbjerg Mose for at nyde de spæde afgrøder.

Deres parringsdans har kunnet iagttages siden vinteren, og deres truttende trompetstød høres næsten dagligt ved Troldkær, så karakteristiske for den lokale lydscene.

Viberne jager efter tranerne på markerne, dykker ned og prøver at slå benene væk under dem medens tranen græciøst letter med sit store vingefang.

## Færre traner, viber og lærker

I takt med at afgrøderne vokser op og markerne tilføres kvælstof og pesticider sker der en gradvis udtynning af traner, ligesom viber og lærker ikke længere findes i de mængder der tidligere kunne ses. Der tales om muligheden for at genetablere Gårdbo Sø som søområde, mens fremtiden for Troldkær med sine lavbundsletter nok snarere er at ophøre med dyrkning og måske blive udlagt som naturområde. De tidligere siddgrøfter til Troldgrøften er fyldt op og dræn nedlagt i marken i de senere år, så skrubtudsernes aftenlve

hører nu fortiden til.

## Rådyr i stort antal

Rådyr er her i stort antal, med de små lam efterladt blandt træerne hvor de putter sig og venter på igen at blive hentet. Også rådyrene nyder godt af afgrøderne og snart er kornet så højt at kun ørerne stikker op. Det hænder at to lam i sommerens løb bliver til kun ét, da ræv, ulv og andre gør indhug i bestanden. Her som overalt i naturen gælder det om at holde sig ude af andres munde! Dåvildt og kronvildt finder vi ikke ved Troldkær, men de holder til i plantagen noget væk derfra. Af og til er landskabet pakket ind i mosekonebryg eller i morgendis medens solen bryder frem, og som enhver jæger ved er det et smukt syn at se vildtet pakket ind i dette lys.

## Ræven jager harer

Ræven holder til her og kan ses jage harer rundt i cirkler på marken. Grævlingen lusker rundt, måske på vej til jordbiernes bo som den kratter op med sine klør for at komme ned til den søde honning. Husmåren kan ses lege med sine unger, som sammenfiltrede garnnøgler i fuldt firspring, og østpå i Knasborg Å findes odderen. Ulven er her også og er fotograferet i en have i Ålbæk.

Her er lyde af vagtler, fasan, agerbøns, misteldrossel, stor regnspove og den styrtdykkende dobbeltbekkasin. Og ikke mindst rovfuglenes skrig. Uglen flyver nogle gange tavst forbi ved aftenstide, gögen kukker til Sct. Hans og i de sydlige moser yngler nattergalen.

## Masser af rovfugl

Småfuzelens stemmer er

talrige og varierede og høres dagen lang i træerne, men samlinger af fjer på jorden vidner om at rovfuglene har kronede dage her. På jorden en hugorm der lader op i solen, og i luften en musvåger der kredser i sit glidende svæv eller den sidder som tårnfalken stille observerende på en pæl hvorfra den holder øje med enhver bevægelse på marken. Forårets rovfugletræk er Nordeuropas største og tiltrækker mange ornitologer heroppe, og i efterårets træksæson raster store mængder af svaner og gæs på Troldkærs jorder.

## Kæmpe moseområde

Råbjerg Mose er et af landets største moseområder der dækker 5-600 hektar, og mosen er en del af det store strandvoldslandskab med rummer og dopper der kun findes på Kattegatsiden af Vendsyssel og som udgør resterne af stenalderhavets oprindelige revler. Her er kronvildt, rovfugle og ynglende tranepar, og en tur ind i mosen lønner sig i al slags vejr ligesom et besøg i 'Ørnere-servatet' ved Tuen også er en

spændende oplevelse.

Råbjerg Mile er velkendt som Nordeuropas største aktive vandreklet.

Fra dens top er der en betagende udsigt over det omgivende landskab med hede- og kiltpartier og søerne der ligger hvor milen har bevæget sig indover fra vestkysten.

De gamle kan stadig huske da sporet til milen gik ind længere ude vestpå fra Kokholms hotel og der var en cigarkasse på stolpen til vedligehold af hjulsporet. Senere generationer må løse problemet med fredning kontra den truede vej og bane på milens vej videre ud mod Kattegat. Tager man et enkelt spadestik ned øst for milen finder du rent vand helt tæt på overfladen. Råbjerg Hede er noget mindre end Hulsig Hede, men den ligger langt mere stille og uforstyrret hen med klithedens vegetation og fattigkær, uden nogen gennemskæring af bane, vej eller cykelsti. Der er flere gode mindre ture at vælge imellem hvis det ikke er den lange tur over heden til Kandestederne og Hjorts Hotel der frister.

## Turforslag i Råbjerg-området

\* Til Råbjerg Stene, med dens vindslebne sten og tidligere med landets nordligste vandfald hvor Stenrenden løb ud til kysten.

\* Fra kirken mod Råbjerg Stene, og så søge mod kysten halvvejs til det frodige og uventede engparti syd for Slåbak Klit.

\* En god tur til Milen går ad bagvejen fra P-pladsen ved Lodskovvad.

\* To sporover heden, den ene med start ved de små opstillede hytter ved vejen i Lodskovvad og fører tættere på Milesøerne, der er rene og klare og hjemsted for traner året rundt. Alt er fredet og ejes mest af staten og Aage V. Jensens Fonde der har gjort meget godt for naturfredninger på Odden. På Skaen Odde er hele 15% af naturen fredet, mod et landsgennemsnit på 5%.



Dette foto illustrerer i følge Pierre Ewald at, bundlaget er gammel søbund. Det hvide midterlag er sandfyngning i 16-1700 tallet. Øverste lag er muldlag fra opdyrkning påbegyndt i 1800-tallet. Foto: Pierre Ewald.

# Råbjergs historie går tilbage til stenalderen - før odden blev dannet

Pierre Ewald har sendt os denne beskrivelse af historien i Råbjerg Sogn, hvor han har et sommerhus og kender derfor området indgående.

**DET FORTÆLLES**, at da den sorte død havde raset ud i midten af 1300-tallet var der én mand tilbage i sognet. Den lille Råbjerg kirke, der nu havde været der i omkring 100 år, havde i årevis ikke oplevet andet end begravelse på begravelse under pestens hærgen.

Det var på samme tid at der blev sejlet byggematerialer til den nu tilsandede Sct. Laurentii kirke vesten for Skagen. Tilhuggede aflange granitkvadre fra Norge til sokkelsten, og de store munkesten med aftryk af det teglværk de kom fra på Lübeck kanten.

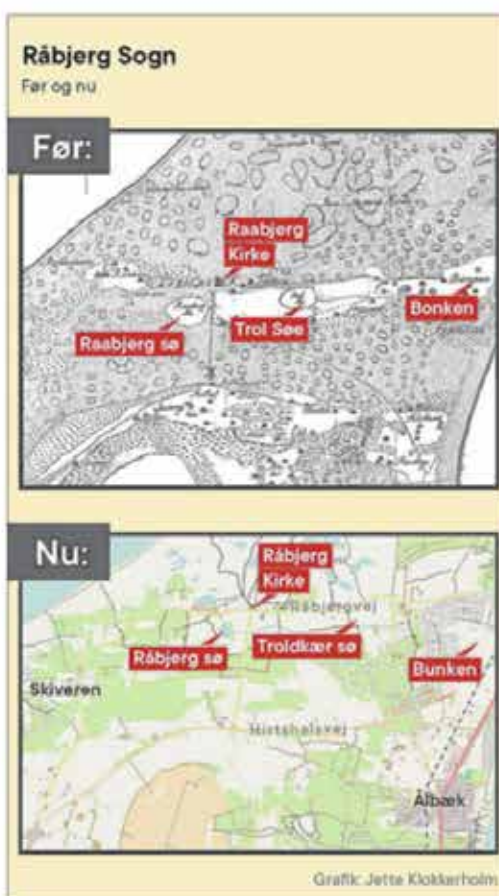
Alt blev det landet på kysten og bragt ind til Sct. Laurentii kirke, hvor kirken der var under opførelse skulle blive af en ganske anden størrelse end den lille kirke i Råbjerg.

Bege kirker var ødekirker, der ikke lå i en bebyggelse, men derimod på et sted der var til at nå fra de spredte hytter, råliger og gårde i et større område, som vi finder det flere steder på vestkysten. I Råbjerg fortæller navnet Gl. Kirkevej om den vej ålbækkerne brugte til deres kirke i Råbjerg, ligesom Gl. Kirkesti i Skagen ledte ud til kirken som også kunne nås fra Højen på den anden kyst og fra herregården Lunholm syd-på.

## Bygget af teglsten

Kirken i Råbjerg er bygget af teglsten som siges at være blevet staget i flade pramme over den lave Trol Sø fra Kattegat siden. Granit var ikke til rådighed på egnen, det skulle man til Tversted for at finde i landets nordligste kirke bygget af granitkvadre 100 år før kirken i Råbjerg.

Måske har der ligget en trækirke førhen i Råbjerg, at kirkeklokken er ældre end selve kirken kunne jo tyde på det. Men sikkert er det ikke, da alle kirkeklokker under svenskekrige i 1600-tallet blev indsamlet for at blive støbt om til kanoner, og efter fredsslutningen blev de leveret tilbage, men ikke altid til den samme kirke de var kommet fra. Da kirken i



1865 fik en ny altertavle fundt man i alterstenen en helgengrav med en relikvie af små splinter af ben i en blyæske.

## Spredte grave

Kirkegården i Råbjerg ligger hen med sine spredte grave uden mange indhegninger. Der er graven med et kendt lokalt navn som Jens Smed, der i 1700-tallet i sognet og så arbejdede med oplysning og udlån af bøger i sognet hvoraf mange stadig kan ses i Simons Råling i Ålbæk.

Der er Gaardboe slægtens store familiegravsted, blandt dem hviler Andreas Peter Gaardboe - den lærde stens bonde i landet, som skrevet står.

Han havde aldrig gået i skole, men lært sig selv at læse ved hjælp af sin bibel, en huspostil og så salmebogen. Et godt stykke væk ligger graven af Carl Andersen, den ikke helt så agtede lærer og forfatter som dog fik en sen anerkendelse af Christiaan den Niende, der belønnede ham med mønt og bøger kort tid før han døde. Bent

Haller har skrevet om ham i sin bog 'Digterpaljen', hvor Haller giver et malende indtryk af der barske liv i sognet i 1800-tallet. Det er som at være der selv på de sandede jorder og næsten mærke sandet der kommer ind overalt for anlæg af plantagerne fik lagt en dæmper på det, først med den robuste bjergfyrt og siden med skovfyrt.

StenalderfolkMen længe inden kirken i Råbjerg blev bygget havde der været folk heroppe. Helt tilbage i stenalderen, da odden endnu ikke var dannet, var der i sæsonen folk der i deres stammebåde kom sejlede hertil fra deres bopladser ved stenalderhavet på den nordligste kystlinje af landet, den kystlinje der i store træk følger nutidens landevej fra Ålbæk mod Hirtshals. De holdt om sommeren til på deres jagtplads på Råbjerg Øen der lå i forlængelse af de store bakkør ved Hirtshals. Som landets nordligste ø skulle den også danne basis for en årtusindlang opbygning af sand der sammen med landhævningen blev til den dy-

namiske oddedannelse vi kender i dag. Her drev stenalderfolket for omkring 6000 år siden deres jagt på havfugle og fisk samt fangst af græsøl og marsvin med harpun og indsamling af skaldyr. Herom vidner de mange flintfund af tværpile-spidsen og andet fra Ertebølle-tid ved Slåbak Klit som blev opdaget i 1997 af en tysk turist der var amatørarkæolog.

## Gården Trolborg

Gaardboe har i sine talrige lokalhistoriske skrivelser om Råbjerg også berettet om den overtro der herskede, og noget må der have været om snakken da vi både finder en Trol Sø og en Trolborg på egnen.

Gården Trolborg skriver sig helt tilbage fra midten af 1500-tallet, men den er brændt ned til grunden og flyttet flere gange hvoraf branden i 1786 nok huskes som den mest markante. Her sejlede en skipper med en stor mængde vin i lasten fra Frankrig med kurs mod Lübeck, men da han kom til at forveksle flammerne fra gårdens brand med Det hvide Fyr i Skagen, så strandede skibet med den kostbare last på kysten.

Det siges at der i Råbjerg var lagt op til fest og farver de følgende aftener med gode vine som et kærligt afbræk fra brændevinen.

Råbjerg nævnes for første gang i 1330 i et klageskrift udstedt af kongen mod biskop Tyge i Børglum. Navnet har den samme betydning som Rubjerg på vestkysten, nemlig sømærke, stang eller pæl på en bakke, så navnet knytter Råbjerg an til kysten. Ikke mindst da navnet blandt få andre navne også optræder på et tidligt holdandsk kort over steder af betydning for sejladsen rundt om Grenen.

## Råbjerg Hvarre

Bebyggelsen lå dengang et godt stykke vej fra kirken, nærmere ved kysten og fiskeriet og tættere på Råbjerg Hvarre, hvor der kunne hentes frisk drikkevand hvis brøndgravning ikke var muligt.

Nu er kun den belægnen af sten tilbage fra landsbyen der blev ødelagt og forsvandt i 1600-tallet og alle landbrugsbygningerne er for længst borte der hvor ve-

jen løber mod Skiveren. I 1800-tallet var der omkring 1000 beboere her i sognet, i ca. 200 husstande beskæftiget med fiskeri og kvægavl, kun i mindre omfang med landbrug og med nøjsomme får der kunne finde føde og være ude hele året.

Strandingerne var en indbringende biindustri for det jagende og fiskende folk som var præget af sparsommelighed og de kunne holde hus med det lidet der var, med meget indendørs arbejde og husflid som også mændene deltog i.

Der blev nu også bedrevet indendørs husflidsarbejde af noget anden karat. Derom vidner de to præster der i første halvdel af 1800-tallet hver især kunne iagttage at deres husbestyrerindes børn voksede op og i betænkelig grad kom til at ligne den præst som deres mor var i huset hos. Vi er i landets fattigste sogn hvor både sognebørn og præsten med måtte tage til takke med de glæder

de kunne finde i de lange og mørke vinteraftener.

## Besøg af Kosygin

Noget tættere på vor egen tid besøgte den sovjetiske ministerpræsident Kosygin i 1971 Hirtshals, Tuen Brugs og 'Lille Skiveren' hvor J.O. Krag og Helle Virkner ferierede. Da var der politi på hver en klittop og en del træer måtte fældes af sikkerhedsmæssige grunde. Forinden havde de været på stranden hvor Kosygin pådrog sig en forkølelse så programmet for de næste par dage måtte indskrænkes, men han var dog klar til frokosten leveret af Nibe-Hansen, fiskeeksportør og borgmester i Skagen. Krag har skrevet om hans mange dejlige ture i naturen omkring Skiveren, en botanisk perle, hvortil han trak sig tilbage, malede og skrev efter sit lange liv i politik og hvor han døde i 1978.



Pierre Ewald holder meget af gå ture og vil dele sin viden med læserne om Råbjerg Sogns historie. Privatfoto